

Vaqif Cəliloğlu.
Tex. elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Allahın varlığını bildiren dəlillər əsasən üç qrupa bölünür: Kainatdan çıxarılan təbii dəlillər, ağıl vasitəsilə əldə edilən metafizik dəlillər və insanın təbiətindən çıxarılan dəlillər. Bəşər tarixi sübut edir ki, din inancı və Allah amalı insanları həmişə düşündürən önəmli məsələlərdən biri olub. Bütün dövrlərdə insanlar ilahi bir qüdrətin varlığına inanıb müəyyən inanca sahib olublar. Bütlərə, atəşə, Günəşə, Aya, ulduzlara və digər canlı və cansızlara sitayiş edənlər həm də onları yaradan bir qüvvəyə inanıblar. Deməli, dövrləri, məkanları və mədəniyyətləri müxtəlif olan bəşərdə inanc birliyi fitratdan gətirilən bir dəyərdir. Fərq kimin bu ilahi qüdrəti necə qəbul etməsindədir.

Özünü tanıyan Allahı tanıyar

Əhdi Ətiqdə (köhnə Əhdə) - Bibliyada adı keçən peyğəmbərlərin kitablarında insana xitabən bu söz çox məşhurdur: **"Ey insan! Rəbbini tanımaq üçün özünü tanı"**. Hədislərdə (həz. Peyğəmbər kəlamlarında) və onlardan qaynaqlanan üləmə əsərlərində isə bu kəlam belə ifadə edilib: **"Özünü tanıyan Rəbbini tanıyar"**. Cümlənin təfsirini verən Qəzzali (v.e.1111) yazıb: **"Bu ifadənin mənası odur ki, insanın özü bir aynadır. Ona baxan Haqqı görür. Bir çox insan özünə baxar, lakin Haqqı görə bilməz. O halda özünü tanımaq üçün Allahu-Təaləni tanımağa hansı yolun səbəb olduğunu öyrənmək lazımdır. Bu da iki şəkildədir: biri çox dərin, digər isə bu bəzi kimsə anlaya bilməz... Hər kəsin anlaya bildiyi şəkil isə suaparmaz şəkildə açıqdır. Əvam (xalqın əksəriyyəti - B.C.) insan öz şəxsinə Allahu-Təalənin zatının (şəxsinin) varlığını (haşə, mahiyyətini yox), öz sifətlərində Onun sifətlərini, öz bədəni və üzvləri olan məmləkətdəki idarəçiliyində Alla-**

ALLAHI TANIMA VƏ ÖZÜNÜDƏRKDƏ BƏZİ MƏQAMLAR

hu-Təalənin bütün kainatdakı idarəçiliyini biləndir..."

İnsanın öz əslindən, mahiyyətindən anlaya bildiyi ilk şey varlığından əvvəl bir damla su olmasıdır. Bu suda ağıl, qulaq, göz, ət, sümük, dəri, damar və s. şeylər yoxdur. Lakin ağılları heyərəte gətirən hallar - həmin əzaların varlığı ondan əmələ gəlib. Bəs bunları sonradan insan şəklinə salan kimdir?! Kamillik yaşına çatan insan onu da bilir ki, verilən bu əzələrlə heç bir tük yaratmağa qadir deyil ("Bir qum dənəsini yarada bilsəydim, bütün kainatı yaradardım". A.Eynşteyn). Nəticədə aydın olur ki, insanın öz şəxsinin varlığından Allahu-Təalənin şəxsinin varlığı müəyyən edilir. İnsan bədəndəki heyretəməz zahiri və batini hallara baxdıqda, öz vücudunda yaradanın qüdrətini görür və bilir ki, istədiyini istədiyi kimi yaradan tam bir qüdrət sahibi var. Bir damla sudan düşünən, gözəl biçimdə, hikmətli və valehedici xüsusiyyətlərə malik insanı yaradan gücdən daha üstün hansı güc ola bilər?

Əgər dünyanın bütün ağıllılarının ağıl bir araya gəlsə, onlara sonsuz ömür verilsə, bu üzvlərdən birini yaratmağa səy etsələr, bunu bacara bilməzlər. Məs., bütün alimlər yeyilən şeyləri kəsmək üçün iti ucları düz olan azı dişləri, dəyirmanı əzib üyüdə biləcəyi şeyləri atan dil kürəyini, dilin altında olub lazım olduğu vaxtda yeməkləri isladıb xəmir halına gətirəcək islatma qüvvətini, sonra bozağa gedib orada ilişib qalmamasını bundan daha kamillik və daha yaxşı düzəldə bilməzlər. Bilsəydilər belə, ağıza atılan bir loxmanın dadını hiss edə bilməzdilər!

Əlin beş barmağı da belədir. Dördü bir tərəfdə, baş barmaq isə onlardan bir az kənar və qısa. O, dördü ilə də birləşsə və hamısının üstünə gələ bilir. Dördüncü üç bənd, bunda isə iki bənd var.

Elə yaradılmışdır ki, istəsə tutur, istəsə ovuc, kürək kimi olur, istəsə sıxıb yumruğa döndərir, istəsə təkrar açıb kəfگیر və ya başqa qab şəklinə salır. Əgər dünya alimləri bu barmaqların yaradılışında bir başqa şəkil düşünsə,

yaxud bu yaxşıdır deyər, buğumların sayını dəyişsələr, yenə də Rəbbin yaratdığından qüsurlu olar. Onlar bunu düzəltmələr belə, təkcə bir barmağın ana qəbrinə toxunmasından alınan sirli-sehirli hiss və duyğunu yarada bilməzlər! Çünki Allahu-Təalənin yaratdığı ən mükəmməlidir: Yaradanın elmi hər şeyi əhatə edir və O, hər şeyi bilir. Başqa üzvlər də belə.

Beləliklə, insan özünün varlığından Allahu-Təaləni görür. Öz yaradılışı və üzvlərinin çoxluğundan Onun qüdrət və kamalını görür. Ətrafındakı saysız hikmət və faydalarda Onun elminin kamilliyini görür. Zərurət, ehtiyac yaxud yaxşılıq və gözəllik üçün olanların hamısının onda (bəndədə) yaradıldığını anlayınca, Allahu-Təalənin lütf və rəhmətini görür. Və buna görə də özünü tanımaq Allahu-Təaləni tanımağın açarı olur.

Özünüdərkdə ruh və vicdan amili

İnancından asılı olmayaraq hər kəs bilir ki, ruh var və o, bədənin padşahıdır. Bədəndə olan hər şey onun (ruhun) ölkəsidir. Ruh həm də necəliyi bilinməyən bir cövhərdir. Bunun kimi kainatın padşahı olan Allahın da necəliyi bilinməz. Bu baxımdan hər bir insanın ruhu Onun dəlillərindəndir. Allah üçün heç bir məkan olmadığı kimi, ruh da heç bir şeyə bağlanma bilməz. Ruh əldədir, ayaqdadır, başdadır və s. deyilməz. Bədənin bütün hissələri ayrılır, bölünür. Ruh isə bölünməz. Bölünə bilməyən bölünənə girməsi mümkün deyil.

Əks halda o da bölünən olardı. Bütün bədən onun əmrində, istifadəsindədir. Bütün kainat da Allahın əmrindədir. "Allah filən yerdədir" - deyilə bilməz. Bütün bunların hamısı "Allahu-Təalə Adəmi (yəni Adəmin həqiqətini, ruhunu) Öz surətində yaratdı" hədisi ilə açıqlana bilər. Yeri gəlmişkən bu hədis Əhdi-Ətiqdən qaynaqlanıb: "И сказал Бог: сотворим человека по образу Нашему и по подобию Нашему..." (бах: Библия, Йарадылыш 1:26). Deməli, Allah hər bir insanın ruhunu öz xüsusiyyətində yaratdığı üçün, hər bir insanın ruhu da Allahdan xəbər verir;

Onun şahidi, əmanəti və dəlilidir. Ruhunun olduğuna şübhə etməyən hər kəs özünə baxıb Allahı dərk edər. Eyni ilə insanın vicdanı da belədir. O da Allahın şahididir...

Özünüdərkdə zikrin rolu

Özünüdərk vasitəsilə Allahı tanımadada ən mühüm üsullardan biri Quran hikmətinə söykənən dini mariflənmə, Onun sifətlərinin mənasını anlama və onları daim zikr etməkdir. Məs., əksər klassik görüşə görə, Allahı tanımaq üçün **"Sübhanəlləhi vəl-hamdulilləhi və lə iləhə illəlləhu vəlləhu Əkbər"** zikrinin müxtəsər mənasını bilmək kafidir.

Belə ki, insan nöqsansız yaradılışından Allahın nöqsansızlığını anlayınca "Sübhanəlləh" in mənasını anlamış olur. Allahu-Təalənin sonsuz hakimiyyətinin bəndə hakimiyyətindən üstün olduğunu bilən kəs "Əlhəmdulilləh" in mənasını bilir. Bilir ki, Ondan başqa nemət verən olmadığı üçün həmd (təşəkkürün ən ali forması) Ona məxsusdur. Bəndə Ondan başqa heç bir iləh, məbud olmadığını və heç kimin ixtiyarının öz əlində olmadığını anladığıda "lə iləhə illəlləh" in mənasını bilmiş olur. O ki, qaldı "Allahu Əkbər" zikrinə, onun ilk baxışda mənası "Allah daha böyükdür" deməkdir. Lakin O, insanların öz bənzətmələri ilə anmalarından da böyükdür. Bunun mənası "bir başqasından daha böyükdür" deyil. Onun böyüklüyünü ağıl qəbul edə bilməz. Bütün varlıq Onun vücudunun nurundadır. Həz. Əli buyurub: "Allahı vəsf etmək istəyən Onu başqa birisi ilə bərabər tutmuş olur. Başqasını Ona bərabər sayan ikiliyə düşmüş olur.

İkiliyə düşən Onun bölünə biləcəyinə qail olandır... O yaradılmayıb, var olandır. Hər şeydən qeyridir, ayrı deyil. Hərəkətə və alətə möhtac olmadan işlər görür. Düşünür fikir etmədən... Ondan başqa hər görünən görünməməyi bacarmaz və həm də hər görünməyən görünməyi bacarmaz... Nemətlərini bəndələrinə bağışlayan Odur. Xalq Onun övladı sayılır" (sonuncu cümləni Bibliyadan gətirilən iqtibasla müqayisə et). **Ədalət 2019. - 19 sentyabr. - S.5.**

Özünü və Allahı tanımadada şəriətin rolu

Allahı tanımadan və çoxlu zikr (xatırlama, yadasalma, oxuma) etmədən Allah sevgisi qəlbə hakim ola bilməz. Məlumdur ki, hər kəs sevdini çox xatırlayır. Onu nə qədər xatırlasa, o qədər sevər. Zikr isə qəlbə ancaq davamlı ibadətə hakim olur. Bəndə ibadətə zövqünü bu zaman duyur. Lakin günümüzün reallığı da budur ki, hər görülən işin hamısı yox, yalnız bəzi ibadət olmağa layiqdir. Çünki bütün istəklərdən əl çəkmək mümkün və əslində, heç doğru da deyil. Zira cinsi münasibət olmasa nəsil kəsilər. Qəzəb hissi real işə çerilməsə, düşməne cavab verilməz və s. və i. Deməli, bəzi əməlləri etməmək, digərlərini etmək lazım olduğu kimi, bu iki felin sərhədlərini də bilmək lazımdır. Bunun da iki yolu var: ya öz ağıldan istifadə etməli, ya da daha mötəbər mənbəyə - Şəriətə (xurafata yox, Allahın Qurandakı göstərişlərinə əsasən yazılmış İslam qanunlarına) uymalı. İnsanların əksəriyyəti Quran və hədis biliciləri olmadığı üçün, şəriətə əməl etmək daha doğrudur. Çünki özünü və Allahı dərk etmədə şəriət qanunları səadət yolunun açarıdır. Həmin səbəbdən Rəbbimiz buyurub: **"Allahın müəyyən etdiyi hədləri aşan kimsə özünə zülm etmiş olur"** (Talaq 1).

Bəziləri: "Şəriət qəlbini şəhvət, hirs və riyadan təmizləyin, hökmünü verin. Bu iş mümkün deyil!" - deyirlər. Belə düşüncələr şəriətə belə yox, əksinə, qəzəb və şəhvəti təbiiyə etməyi buyurduğunu bilmirlər. Qəzəb və şəhvəti əl istifadə etmək lazımdır ki, onlar şəriət və ağıla üstün gəlməsin, itaətsiz olmasın, qırmızı xətti keçməsin.

Özünüdərkə əngəlləyən neqativlər

Allahı tanımayan bir qrup cahil Onu xəyal və qorxu xəzinəsində axtarırlar, Onun necə olduğunu araşdırırlar. Tapa bilmədikdə inkar edib hadisələrin başverməsinə təbiətə, Aya, Günəşə, ulduzlara həvalə edərlər. İnsan və qeyri-insanların, hikmət və nizamlı dolu kainatın öz-özünə əmələ gəldiyi

ni, yaxud əzəldən var olduğunu iddia edərlər. Belələri materialist təbiətşünas və münəccimlər içində daha çox olub və indi də var.

Allahı anlaya bilməyən digər qrup öləndən sonra yox olduğunu, ona cəza və ya mükafat verilməyəcəyini zənn edənlərdir. Çünki özü haqqında məlumatı çox azdır, ruhunu tanımır. Halbuki ruh əbədidir, əsla ölmür. Allahı yətin cə tərin cə tanımayanların bir qismi isə Ona və axirətə inanır, fəqət imanını zəifdir. Belələri şəriətin mahiyyətini özləri üçün deyil, Allahu-Təalə üçün iş görmək kimi anlayırlar. Bu, pəhriz etməyib: "Həkim kimdir, istəsəm sözü-nü dinlərəm, istəsəm yox" deyən xəstəyə bənzər. Onu öldürən həkimə münasibət deyil, həkimin sözü-nə əməl etməməsidir. Qeyd edək ki, dərman, pəhriz, sağlam həyat təzi bədənin sağlamlığına səbəb olduğu kimi, itaət, Allahı tanıma və Quran hökmlərinə əməl etmək də qəlbə sağlamlığına xidmət edir, onu axirətdəki cəzadan quruyur.

Allahı tanımadada qüsurlu cəhətlərdən biri də Onun bəzi sifətlərinin mahiyyətinə diqqət verməməkdir. Bunlar: **"Allah Rəhim və Kərimdir. Bizə hökmən mərhəmət edəcək"** deyib, günahlarının fərqinə varmırlar. Halbuki, Allah həm də Qadir və Müzildir (zillətə salan, şiddətli əzab verəndir). Allahı dərk etmə yolunda növbəti mərhələlərdən biri məğrur olmaqdır. Onlar: **"Biz elə bir məqama çatmışıq ki, günah bizə zərər verməz. Bizim dini-miz böyük dəryadır, çirklənməz"** deyirlər. Əgər bir kəs onlara istədiyi parə və loxmanı verməsə, dünya onlara dar və zindan olar. İnsanlıqda həttə kiçik hovuz məqamına çata bilməyən və etdiklərindən xəcalət çəkməyən belə cahillərin böyüklük iddiaları necə qəbul edilər?

Beləliklə, həttə bu qısa və qüsurdan xali olmayan yazıdan aydın olur ki, Allahı tanımaq özünüdərkə keçir. İnsan Onun yaratdığı çox qərribə və nadir inci kimi Ondan xəbər verir. Hər hansı sənət əsəri sənətkardan xəbər verdiyi kimi. Anamız Azərbaycan da Onun bizə əmanət olaraq verdiyi bir sənət əsəridir. Elə isə özünüdərk vasitəsilə Rəbbimizi və doğma Vətənimizi dərk edək.